

УДК 343.112

Томин Сергій Володимирович,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права,
процесу і криміналістики
Івано-Франківського факультету
Національного університету
«Одеська юридична академія»

ОСОБЛИВОСТІ ПІДТРИМАННЯ ПРОКУРОРОМ ДЕРЖАВНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ У СПРАВАХ ПРО НЕЗАКОННИЙ ЗБУТ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ

У статті досліджуються особливості підтримання прокурором державного обвинувачення у справах про незаконний збут наркотичних засобів. Автор аналізує основні способи та елементи підготовки державного обвинувача до судового засідання у справах про незаконний збут наркотичних засобів, з'ясовує роль та завдання державного обвинувача на стадії попереднього розгляду справ, характеризує особливості участі прокурора у судовому слідстві, обґрунтовує необхідність забезпечення взаємодії державного обвинувача та працівників правоохоронних органів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність.

Ключові слова: державне обвинувачення, наркотичні засоби, сторона захисту, допустимість доказів, оперативна закупка, судове слідство.

Постановка проблеми. Істотні соціальні та економічні перетворення, що відбуваються сьогодні в Україні, супроводжуються таким негативним явищем, як зростання злочинності. Особливу тривогу викликає зростання злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів.

Масштаби і темпи поширення злочинів про незаконний обіг наркотичних засобів на території України створюють безпосередню і реальну загрозу життєво важливим інтересам людей, суспільства і держави, істотно перешкоджають можливості їх прогресивного розвитку, негативно впливають на соціальну стабільність суспільства, є криміногенним фактором, який сприяє вчиненню злочинів інших видів.

Це вимагає від правоохоронних органів значних зусиль з розкриття, розслідування цієї категорії злочинів та судового розгляду відповідних кримінальних справ.

Одним з правоохоронних органів, що здійснюють кримінальне розслідування, є прокуратура України, яка наділена відповідними повноваженнями не тільки на досудових стадіях, але й під час розгляду кримінальних справ у судах першої, апеляційної та касаційної інстанцій.

Вимоги Конституції України та закону України «Про прокуратуру» визначають, що у всіх кримінальних справах, які надійшли до прокурора з обвинувальним висновком і які направлені до суду, він зобов'язаний підтримувати державне обвинувачення. До таких справ відносяться і всі справи про незаконний обіг наркотичних засобів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правовим та криміналістичним аспектам підтримання прокурором державного обвинувачення присвячені праці таких науковців, як В. І. Басков, О. Я. Баєв, Ю. М. Грошевий, В. В. Долежан, В. С. Зеленецький,

Г. А. Зорін, М. Г. Зоріна, П. М. Каркач, М. В. Косюта, В. Т. Маляренко, І. Є. Марочкін, М. І. Мичко, Ю. Є. Полянський, М. В. Руденко, В. М. Савицький, В. В. Сухонос, П. В. Шумський, та ін. У своїх працях вони досліджували організаційно-правові проблеми підтримання прокурором державного обвинувачення та підвищення його ефективності в цілому, не зосереджуючи увагу на особливостях реалізації цієї функції під час судового розгляду окремих категорій кримінальних справ.

Постановка завдання. Однак з огляду на складність, багатоепізодність злочинів про незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, наявність значної кількості помилок при кваліфікації дій осіб, які притягувалися до відповідальності, порушення органами досудового слідства та дізнання вимог КПК під час провадження слідчих дій, неправильне оформлення документів про речові докази, неналежну якість прокурорського нагляду на досудових стадіях кримінального процесу виникає необхідність наукового дослідження підтримання прокурором державного обвинувачення у суді у справах цієї категорії як засобу усунення недоліків, допущених стороною обвинувачення на попередніх стадіях.

Саме у цьому полягає мета нашого дослідження. Основними завданнями при цьому є такі:

- 1) з'ясувати основні способи та елементи підготовки державного обвинувача до судового засідання у справах про незаконний збут наркотичних засобів, а також питання, які він при цьому повинен з'ясувати;
- 2) окреслити роль та завдання державного обвинувача на стадії попереднього розгляду справ про злочини зазначеної категорії;
- 3) визначити особливості участі прокурора у судовому слідстві у справах про незаконний збут наркотичних засобів;
- 4) охарактеризувати засоби реагування державного обвинувача на заяви сторони захисту про недопустимість та необґрунтованість доказів, які підтверджують умисел підсудного на збут наркотичних засобів;
- 5) обґрунтувати необхідність організаційно-правового забезпечення взаємодії державного обвинувача та працівників правоохоронних органів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підтримання державного обвинувачення у кримінальних справах про незаконний збут наркотичних засобів у суді першої інстанції можна поділити на декілька етапів:

- 1) підготовка прокурора до участі в судовому процесі;
- 2) участь прокурора у попередньому розгляді справи суддею;
- 3) участь прокурора в судовому слідстві;
- 4) участь прокурора у судових дебатах.

При підготовці до судового розгляду у цій категорії кримінальних справ державний обвинувач повинен ретельно вивчати матеріали справ [10]. Для цього йому перш за все необхідно отримати наглядове провадження з письмовою вказівкою прокурора про підтримання обвинувачення.

З метою детального вивчення кримінальної справи, а саме матеріалів, відсутніх у наглядovому провадженні, протоколів допитів обвинуваченого, свідків, «покупців», оперативних працівників, свідків захисту, висновків фахівців та експертів, скарг і клопотань сторони захисту, заявлених на досудовому слідстві, державному обвинувачеві необхідно ознайомитись із кримінальною справою у суді і зробити з неї необхідні виписки.

При вивченні кримінальної справи державному обвинувачеві потрібно передбачати можливі доводи (акти протидії) сторони захисту щодо допустимості доказів, зібраних стороною обвинувачення, і врахувати, що, як правило, кримінальна справа про незаконний збут наркотичних засобів порушується на підставі результатів ОРД за фактом проведення оперативної закупки. Як показує вивчення практики, основою стратегії захисту в суді є протидія, спрямована на визнання неприпустимими доказів, отриманих на основі результатів ОРД. Завдання ж державного обвинувача – підготуватися до типових засобів протидії та за наявності законних підстав всіма не забороненими засобами підтвердити законність отримання доказів обвинувачення та їх достатність для підтвердження обставин справи. Тому при вивченні кримінальної справи необхідно звернути увагу на помилки та порушення закону, допущені при проведенні ОРД, і підготуватися до їх нейтралізації в суді.

Слабка підготовка державного обвинувача до участі у судовому розгляді кримінальної справи дискредитує прокуратуру як орган, який представляє інтереси держави в суді. У зв'язку з цим заслуговує на увагу думка про доцільність участі призначуваного державного обвинувача у здійсненні нагляду за законністю досудового розслідування та перевірці матеріалів кримінальної справи в момент затвердження обвинувального висновку [5, с. 36] або ж навіть значно раніше – безпосередньо після пред'явлення особі обвинувачення [2, с. 120] шляхом прийняття про це відповідного рішення керівником прокуратури.

У справах про збут наркотичних засобів така рекомендація є особливо актуальною з огляду на їх складність та багатоепізодність.

Як свідчить аналіз практики підтримання державного обвинувачення в окремих категоріях кримінальних справ, така пропозиція ефективно реалізується у діяльності органів прокуратури [7, с. 92], хоча й на сьогодні не є достатньо поширеною.

Запровадження такої концепції у діяльності державного обвинувача дозволяє посилити його почуття відповідальності за результати розгляду справи, підвищує його обізнаність у матеріалах справи, формує внутрішнє переконання у винності обвинуваченого (підсудного), доведеності його вини на підставі безпосереднього сприйняття доказів.

В останні роки у юридичній літературі висловлюється думка про можливість використання державним прокурором такого елемента підготовки до судового засідання, як підготовка учасників сторони обвинувачення до судового розгляду, або ж «репетиція показань». Основна мета проведення вказаних заходів вбачається у нагадуванні деталей події злочину, побудова чіткої лінії обвинувачення у суді [12, с. 111].

Вважаємо, що чинне законодавство не дозволяє прокурору проводити так звану «підготовку свідків чи інших осіб, які беруть участь на стороні обвинувачення». Такі дії прокурора суперечать принципу публічності, який передбачає вимогу закону до цих органів керуватися законом, діяти в межах своїх повноважень на виконання поставлених завдань за власною ініціативою, в інтересах держави [8, с. 7-10].

Певні особливості має діяльність державного обвинувача у попередньому розгляді справи суддею, де на нього покладається обов'язок переконати суд у можливості призначення справи до судового розгляду.

Згідно з ч. 2 ст. 240 КПК, учасники судового розгляду, які з'явилися у судові засідання, мають право висловлювати свої думки та заявляти клопотання щодо вирішення питань, які вирішуються суддею під час попереднього розгляду [6].

У справах про злочини, пов'язані з незаконним збутом наркотичних засобів, для протидії кримінальному переслідуванню стороною захисту, як правило, пред'являються документи, які дають підстави для зупинення провадження у кримінальній справі.

Крім того, стороною захисту у справах цієї категорії можуть заявлятися також клопотання щодо незаконності отримання доказів, які підтверджують винність обвинуваченого. Головним чином це стосується результатів оперативної закупки.

Враховуючи зазначене, сутність дій прокурора щодо підтримання державного обвинувачення у кримінальних справах про незаконний збут наркотичних засобів під час попереднього розгляду справи суддею полягає у запереченні доводів сторони захисту про недоброякісність обвинувальних доказів, а також в обґрунтуванні висновків слідства, викладених в обвинувальному висновку, доведеності фактів і обставин кримінальної справи.

Розглядаючи участь державного обвинувача у судовому слідстві у справах про незаконний збут наркотичних засобів, перш за все необхідно звернути увагу на тактику прокурорського реагування на заперечення стороною захисту таких обставин справи, як належність наркотичних засобів підсудному; вчинення підсудним дії зі збуту наркотичних засобів; достовірність показань свідків, які викривають підсудного; обґрунтованість висновків експертів про речовину і кількість наркотиків, вилучених у підсудного, а також наполягання підсудного та його захисника на недопустимості використання під час прийняття рішення у справі результатів оперативної закупки у зв'язку з допущеними під час її проведення порушеннями закону; провокаційному характері дій працівників правоохоронних органів під час організації оперативної закупки.

У таких ситуаціях прокурору рекомендується перш за все долучити до матеріалів справи висновки службової перевірки щодо працівників, які проводили дізнання чи оперативно-розшукову діяльність, а також результати перевірки скарг на їх незаконні дії.

Непоодинокі випадки дачі підсудним під час його допиту у суді показань про виготовлення наркотичних засобів виключно для власних потреб та про відсутність у нього умислу на їх збут. Щодо результатів оперативної закупки, то сторона захисту намагається переконати суд у неправомірності проведення відповідного ОРЗ. Прокурор повинен також бути готовий до абсолютного заперечення підсудним факту проведення оперативної закупки.

З метою підтвердження факту проведення на підставі Закону від 15 лютого 1995 р. № 62/95-ВР «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживання ними» оперативної закупівлі наркотичних засобів та перевірки допустимості її матеріалів виникає необхідність допиту особи, яка була покупцем наркотичних засобів. На практиці трапляються випадки відмови органів слідства надати можливість суду допитати таку особу з посиланням на міжвідомчу Інструкцію про порядок проведення оперативної закупівлі [4]. Немає єдності також і у поглядах науковців щодо можливості допиту покупців, які брали участь у такій закупівлі. Одні автори вважають, що допитувати особу, яка проводила закупівлю, потрібно з дотриманням заходів безпеки. Інші наполягають на тому, що суд повинен допитати оперативних працівників, а не особу, яка під вигаданим ім'ям робила оперативну закупівлю [3].

Ми підтримуємо першу точку зору, оскільки вважаємо, що саме у цьому випадку забезпечується право підсудного, передбачене п. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, зокрема йому буде надана можливість ставити запитання свідкові.

Такої ж позиції дотримується Верховний Суд України [11].

Однак досить часто навіть у випадку позитивного вирішення питання про допит свідків, щодо яких застосовано заходи безпеки, їхні показання ставляться під сумнів стороною захисту. Інколи аргументи адвокатів при цьому є цілком обґрунтованими.

Це пов'язано перш за все з тим, що як свідки під час судового розгляду справ про злочини, передбачені ст. 307 КК України, допитуються переважно „покупці» наркотичних засобів або поняті, які залучались до проведення оперативної закупки. У їх ролі найчастіше виступають співробітники оперативних підрозділів або наркотично залежні особи, які співпрацюють з правоохоронними органами на взаємовигідних умовах та систематично залучаються до проведення різноманітних ОРЗ.

Часто недобросовісні оперативні працівники використовують своїх знайомих, студентів-практикантів, вільнонайманих працівників тих же підрозділів. У зв'язку з цим у практиці з'явився термін «штатні поняті». Анкетні дані таких осіб час від часу вписують у протоколи слідчих чи оперативно-розшукових дій. Не виключено, що у самій оперативній закупці участі вони не беруть, підписуючи при цьому потрібні документи. На судове слідство вони часто не з'являються, змінюють показання або забувають їх, у суді встановлюється їх зацікавленість у результатах оперативної закупки.

Така версія сторони захисту дозволяє поставити під сумнів наявність самого факту передачі наркотичних засобів від підсудного до «покупця».

Спростувати таке припущення державному обвинувачеві часто не вдається, оскільки покупець, як правило, діє під видуманими анкетними даними. Його встановити та допитати у суді не можливо. Поняті ж на вимогу працівників правоохоронних органів готові виступити у суді і підтвердити законність і достовірність викладеного у протоколі, навіть якщо не брали участі у відповідному ОРЗ.

Однією з основних причин виникнення таких ситуацій є відсутність належного організаційно-правового забезпечення взаємодії державного обвинувача та підрозділів правоохоронних органів, які здійснюють ОРД.

Вказівки про основні аспекти такої взаємодії відсутні як на рівні законів України, так і міжвідомчих інструкцій та наказів Генерального прокурора України. Правове регулювання взаємодії прокуратури та органів, які здійснюють ОРД обмежується наглядом за додержанням прав і свобод людини і громадянина, інтересів суспільства та держави при проведенні оперативно-розшукових заходів [9].

Аналіз відповідних наказів та вказівок Генерального прокурора України дозволяє зробити висновок, що така взаємодія здійснюється з метою усунення порушень, допущених під час оперативно-розшукової діяльності, поновлення порушених прав і свобод громадян прокурором.

Державний обвинувач, яким, як правило, є помічник прокурора, не наділений будь-якими повноваженнями щодо ознайомлення з матеріалами оперативно-розшукових справ, витребування інформації, яка в них міститься та є необхідною для ефективного підтримання державного обвинувачення, отримання пояснень оперативних працівників щодо проведеної оперативної закупки чи будь-якої іншої оперативно-розшукової дії.

Висновки. Таким чином, вирішення проблем підтримання прокурором державного обвинувачення не можливе без дослідження особливостей реалізації цієї функції в конкретних категоріях кримінальних справ. Розроблені криміналістичною наукою окремі методики розслідування злочинів свідчать про специфіку порушення кримінальної справи відповідної категорії, особливий предмет та засоби доказування, які в кінцевому результаті значною мірою впливають на процес судового розгляду кримінальної справи та діяльність прокурора у суді.

Проведене дослідження проблем підтримання прокурором державного обвинувачення у справах про незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів дозволяє визначити особливості реалізації вказаної функції:

- 1) у процесі підготовки прокурора до участі в судовому процесі;
- 2) на стадії попереднього розгляду справи суддею;
- 3) під час судового слідства.

Ефективне здійснення покладених на прокуратуру завдань у суді на будь-якій стадії судового розгляду справи про незаконний збут наркотичних засобів не можливе без подальшої наукової розробки організаційно-правового забезпечення взаємодії державного обвинувача з оперативними працівниками підрозділів правоохоронних органів, які здійснюють ОРД, та його практичної реалізації.

Список використаних джерел

1. Брагин А. Прокурор в уголовном процессе / А. Брагин, П. Чеурин // Законность. – 2004. – № 4. – С. 26-28.
2. Грицаєнко Л.Р. Інститут підтримання обвинувачення в Україні та зарубіжних країнах / Л.Р. Грицаєнко // Вісник прокуратури. – 2009 – № 8 (98). – С. 111-121.
3. До питання про докази у кримінальному судочинстві [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osipov.kiev.ua/zakon/3102-do-pitannya-pro-dokazi-u-kriminalnomu-sudochinstv.html>.
4. Інструкція про порядок проведення оперативної закупівлі та контрольованого постачання предметів, товарів і речовин, у тому числі заборонених до обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності : затверджена наказом МВС України, Служби безпеки України, ДПА України від 30.11.2001 № 1065дск/307дск/482дск.
5. Кириллова Н. Государственное обвинение в суде / Н. Кириллова // Законность. – 2004. – № 5. – С 35-37.
6. Кримінально-процесуальний кодекс України. Станом на 01.11.2010р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа : <http://zakon.nau.ua>.
7. Накази, вказівки, інструкції, розпорядження прокуратури Івано-Франківської області // Наряд № 2. – 2009. – 170 с.
8. Попелюшко В. О. Публічність кримінального судочинства і захист / В.О. Попелюшко // Адвокат. – 2003. – № 2. – С. 7-10.
9. Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність : наказ Генерального прокурора України від 19.09.2005 р. №4/1гн // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.12225.0>.
10. Про організацію участі прокурорів у судовому розгляді кримінальних справ та підтримання державного обвинувачення : наказ Генерального прокурора України від 19.09.2005 № 5 гн. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0005900-05>.
11. Ухвала Верховного Суду України у справі № 5-4174 км 07 від 13.12.2007 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/1348328>.
12. Шашин Д.Г. Использование результатов оперативно-розыскной деятельности в методике расследования и поддержания государственного обвинения по уголовным делам о незаконном сбыте наркотиков : дис. ... канд. юрид. наук / Даниил Георгиевич Шашин. – Иркутск, 2008. – 181 с.

Томин С. В. Особенности поддержания прокурором государственного обвинения по делам о незаконном сбыте наркотических средств

В статье исследуются особенности поддержания прокурором государственного обвинения по делам о незаконном сбыте наркотических средств. Автор анализирует основные способы и элементы подготовки государственного обвинителя к судебному заседанию по делам о незаконном сбыте наркотических средств, выясняет роль и задачи государственного обвинителя на стадии предварительного рассмотрения дел, характеризует особенности участия прокурора в судебном следствии, обосновывает необходимость обеспечения взаимодействия государственного обвинителя и сотрудников правоохранительных органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность.

Ключевые слова: государственное обвинение, наркотические средства, сторона защиты, оперативная закупка, допустимость доказательств, судебное следствие.

Tomyn S. V. Maintenance the public prosecution in the cases of illegal drug trafficking

The article examines maintenance the public prosecution in the cases of illegal drug trafficking. The author analyzes the main elements of the preparing a public prosecutor to the court hearing in the cases of illegal drug trafficking, clarifies the role and tasks of the public prosecutor at the preliminary stages of the cases, describes the features of the participation of a public prosecutor in a judicial investigation, justifies the need for interaction between the public prosecutor and law enforcement performing operational-search activity.

Key words: public prosecution, drugs, side protection, operational procurement, the admissibility of evidence, judicial investigation.

